

پشت پرده سینما در پایتخت

اگر چه نخستین ابزار سینمایی به واسطه علاقه و کنجکاوی شاه قاجاری روانه تهران شد ولی جادوی وصف ناپذیر سینما از همان ابتدا بر دل هنر دوستان ایرانی نشست و زمینه‌ای برای رونق هنر هفتم در کشور شد. چشمان خیره تماشاچیان تهرانی بر پرده سینما و دهان‌های باز که بی حرکت مانده بود بی شک خبر از یک اتفاق مهم در پایتخت داشت. سینما در تهران در آغاز اشرافی بود و در خدمت شاه و درباریان، ولی میرزا ابراهیم خان صحاف‌باشی برای عمومی شدن آن تلاش کرد و از آن پس خیابان لاله‌زار مملو از مردمان کوچک و بزرگ بود که برای دیدن فیلم سر از پانمی شناختند. تعدادی سینما در دوران قاجار در تهران ساخته شد ولی رواج سینماداری و سینماسازی در دوران پهلوی بود که به واسطه علاقه مردم سود زیادی را روانه جیب مالکانش می‌کرد. در ویژه‌نامه تاریخ سینمای تهران به خاطرات نخستین سینمای پایتخت، نخستین سینمای بانوان، نخستین فیلم‌های کمدی و فیلم صامت، نخستین شهرک سینمایی شهر، قصه سینمای سیار و اصل ۴ ترومن، نخستین آپاراتچی سینما، ماجرای سینمای گراند هتل و بسیاری موضوعات جذاب دیگر پایتخت پرداخته شده است. در این ویژه‌نامه با دارپوش مؤدبان (کارگردان و بازیگر)، شادمهر راستین (فیلمنامه‌نویس)، نصرالله حدادی و مهرشاد کاظمی (تهران پژوه) و اکبر رستم‌زاده (آپاراتچی قدیمی سینماهای تهران) گفت‌وگو کرده‌ایم.

یادگار مهاجر قفقاز

■ موضوع: سینما فردوسی، سینمای وقفی
 ■ موقعیت: میدان فردوسی

***

سینما فردوسی، قبل از میدان فردوسی و روبه‌روی خیابان لاله‌زار، یکی از نوستالژی‌های تهران است؛ سینمایی که میان اهالی تهران قدیم به روال معروف بود. مالک یا واقف سینما، رویال مهدی باتمان قلیچ، سرمایه‌دار معروف و از ملاکان بزرگ ایران بود که این سینما را برای انجام امور عام‌المنفعه وقف کرد. باتمان قلیچ در نیمه‌دهه ۲۰ خورشیدی سودای سیاست و کاندیداتوری مجلس به سرش زد و به حزب قوام‌السلطنه پیوست. در دوره پانزدهم انتخابات مجلس هم از نفوذ برادرش که در آن تاریخ فرمانده تیپ اردبیل بود استفاده کرد و راهی مجلس شورای ملی شد. به گفته مهرشاد کاظمی، این انتخاب حسابی میان مخالفتش سر و صدا کرد و به‌نحوی با اعتبار نامش مخالفت شد. البته این مخالفت‌ها برای گوش بردن و باج سبیل گرفتن از این نماینده سفارش شده اصالتاً قفقازی بود. اما به قصه وقف سینما از سوی این مرد ثروتمند ایران می‌رسیم؛ کاظمی در این باره می‌گوید: «بنای سینما فردوسی فعلی در محل سابق استخر رامسر ساخته شد. مالک آن، مهدی باتمان قلیچ سه‌دانگ مشاع از این عمارت چهار طبقه را در خیابان شاه‌رضای سابق (انقلاب فعلی) با کاربری گالری و سینما (سینما فردوسی) وقف کارهای عام‌المنفعه کرد؛ هر چند

بنا بر تعریف این تهران پژوه، اجداد مهدی باتمان قلیچ اصالتاً قفقازی بودند و پس از اشغال قفقاز به‌دست روسیه از آنجا کوچ کردند. او پس از انقضای دوره نمایندگی، همچنان به فعالیت‌های تجاری‌اش در حوزه‌های حمل‌ونقل و هتل‌داری و شهرک‌سازی در تهران و سایر شهرهای کشور ادامه داد. در حال حاضر مالکیت سینما فردوسی به نام حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی است و این سینما با یک سالن گنجایش ۱۰۲۴ تماشاچی را دارد.

این روزها گردوغبار فرسودگی و پی‌ری بر چهره این سینمای ۹۶ ساله نشسته است. در زمان وقف، یک طبقه از این بنا گالری بود و ۹ باب مغازه کوچک و بزرگ هم در آن فعالیت داشت و طبقه سوم آن هم محل سینما رویال بود و در طبقه چهارم یک سالن سینمای دیگر در حال ساخت بود. براساس وقف‌نامه، باید درآمد حاصل از نمایش فیلم و گالری‌های عمارت در حسابی در بانک ملی متعلق به موقوفات خیریه باتمان قلیچ جمع و ابتدا از این مبلغ جمع‌آوری شده دستمزد کارگران پرداخت می‌شد.»

پرسه در خیابان سینمایی شهر

■ موضوع: ۱۶ سالن سینما در یک راسته
 ■ موقعیت: لاله‌زار

***

«لاله‌زار» خیابانی دو کیلومتری است که هویت تاریخی سینمای ایران و تهران با آن گره خورده است؛ هویتی که با سینما گراند هتل آغاز شد و خیلی زود ۱۶ سالن سینما و سالن‌های متعدد تماشاخانه از جمله سینما «نوس» (سارا)، سینما «رکس» (لاله)، سینما «خورشید نو»، سینما «البرز»، سینما «ایران»، تئاتر «پارس»، تئاتر «نصر» و... در آن قد علم کردند. نصرالله حدادی، می‌گوید: «حدود نیم قرن پیش، خیابان شمالی - جنوبی لاله‌زار به‌عنوان قطب فرهنگی پایتخت شناخته می‌شد. تمام کافه‌های معروف، سالن‌های تئاتر و سینماهای پایتخت در حوالی این خیابان قرار داشتند که هویت فرهنگی پایتخت را شکل می‌دادند. در کنار تعداد بسیار سالن سینما و تئاتر، برخی از هنرمندان ایرانی در عرصه سینما، تئاتر و موسیقی با اجرای برنامه‌های متعددی در سالن‌های لاله‌زار به شهرت رسیدند.» اما قصه خیابان لاله‌زار از کجا شروع شد؟ حدادی می‌گوید: «پس از سفر ناصرالدین‌شاه به فرنگ و استقبال که از او در خیابان شانزه‌لیزه شده به فکر افتاد خیابانی با همان زیبایی و زرق‌وبرق در پایتخت ایجاد کند، برای همین خیابان لاله‌زار را در وسط باغی که به لاله‌زار معروف بود، ساخت که تاکنون به همین نام خوانده می‌شود. در اندک مدتی در قسمت شرقی خیابان، پارکی مصفا و در قسمت غربی آن مغازه‌های لوکس و خانه‌های درباریان و خارجی‌های مقیم پایتخت ساخته شد با شکلی از معماری نوین که تا پیش از آن در ایران سابقه نداشت. در زمان پهلوی اول به رونق این خیابان صدچندان افزوده و لاله‌زار نماد ورود مدرنیته به ایران شد. نخستین خانه‌های مدرن، چاپخانه‌ها، پاتوق‌های فرهنگی، تماشاخانه‌ها و سالن‌های سینما یکی پس از دیگری در این خیابان پدید آمد.» خیابان لاله‌زار تهران سال‌هاست که دیگر با سینماهای متروک و در آستانه نابودی، بزرگ‌ترین قبرستان سینما لقب گرفته است. به‌گفته این پژوهشگر، در میان سینماهای قدیمی، آخرین سینمای فعال لاله‌زار سینما «نادر» بود که سال ۱۳۸۸ تعطیل شد.

قصه دل‌باختگان به جادوی سینما

■ موضوع: نخستین سینمای رسمی تهران
 ■ موقعیت: خیابان لاله‌زار، گراند هتل

***

در بهار ۱۲۹۶ شمسی در خیابان فردوسی، محل فعلی بانک ملی ایران، طبقه بالای یک خانه، نخستین سینمای ایران متولد شد. بنای آن شخصی به نام اردشیر خان بود که یک تاجر زرتشتی خوشنام و اهل سفر بود. برای خرید به کشورهای مختلف سفر می‌کرد و در یکی از این سفرها با دستگاه نمایش فیلم آشنا شد. تصمیم گرفت یکی از آنها را بخرد و با خود به تهران بیاورد. اردشیر خان برای جلب مشتری شیوه تبلیغاتی جالبی را پیش گرفته بود. به این صورت که هر روز عصر ۳ نفر بوق به‌دست در مراکز شلوغ شهر با صدای بلند مردم را به دیدن فیلم دعوت می‌کردند. با وجود این روش تبلیغی، باز هم کارش نگرفت و این محل مدتی بعد تعطیل شد.

نصرالله حدادی، تهران پژوه، توضیح می‌دهد: «مظفرالدین‌شاه قاجار مانند پدرش علاقه خاصی به عکس و فیلم داشت و سوغاتش از فرنگ، دوربین عکاسی و فیلمبرداری بود که فقط مخصوص دربار و اعیان و اشراف بود. چند سال بعد میرزا ابراهیم خان صحاف‌باشی در یکی از سفرهایش به اروپا دستگاه نمایش فیلم خرید و با خود به تهران آورد. او در محل کنونی چراغ برق، سه‌راه مهنا، جایی را برای نمایش فیلم اجاره کرد. عصرها فیلم کوتاه که اغلب فیلم‌های فانتزی از نوع کمدی آن زمان بود نمایش داده می‌شد. جلوی در ورودی محل نمایش فیلم هم سه‌دستگاه جهان‌نما (شهر فرنگ) بود که مردم از دریچه کوچک گرد روی آن، تصاویر داخلش را که به‌صورت برجسته نمایش داده می‌شد تماشا می‌کردند.»

در سینمای آن روز، از تزئینات و دکوراسیونی که امروزه در سینماها به کار رفته، خبری نبود. فقط سردر ورودی سینما با یک تابلوی دو متری سیاه‌رنگ که روی آن نوشته شده بود «گراند سینما» تزئین شده و در راهروها و داخل سالن نیز چند لوستر معمولی برای تأمین روشنایی دیده می‌شد.

علی و کبلی، از بازرگانان معروف آن زمان، در محل سالن نمایش «گراند هتل» واقع در خیابان لاله‌زار افتتاح شد. و کبلی در خاطرات خود در کتاب تاریخ سینمای ایران، می‌گوید: «سالن نمایش گراند هتل را ماهی ۴۰ تومان اجاره کرده بودم. حدود هزار تومان هم برای خرید صندلی، دکوراسیون و تزئینات داخلی سینما خرج کرده بودم تا سالنی نسبتاً آبرومند و مجهز به‌وجود آمد.» در آن زمان قیمت بلیت ورودی در سه درجه یک، دو و سه قرانی بود. در قسمت سه‌قرانی که به قول امروزی‌ها «لژ» سینما محسوب می‌شد حدود ۱۰۰ صندلی و در درجات پایین‌تر ۴۰۰ صندلی قرار داشت.